

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ

ΘΕΜΑ: Η αφηγηματική τέχνη και η γλώσσα του Ξενοφώντα και του Θουκυδίδη

ΚΕΙΜΕΝΑ: Ξενοφώντος «Ελληνικά», Βιβλίο Β', Κεφ. 1-4

Θουκυδίδου «Ιστορίαι», Βιβλίο Γ', Κεφ. 70-83

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

Α. Για τον Ξενοφώντα: Ο Ξενοφών εφαρμόζει τη συνήθη στην ιστοριογραφία τεχνική της τριτοπρόσωπης διήγησης, για να εξιστορήσει τα δραματικά γεγονότα του τέλους του Πελ/κού πολέμου και της αρχής της Σπαρτιατικής ηγεμονίας. Λειτουργεί ως παντογνώστης αφηγητής, που γνωρίζει όχι μόνο τα γεγονότα και τις πράξεις των ανθρώπων, αλλά και τα βαθύτερα κίνητρα και συναισθήματα τους (π.χ. Κεφ. 1, στ. 27, Οι Αθηναίοι περιφρονούν τον Λύσανδρο, Κεφ. 2, στ. 2, Η σκοπιμότητα των ενεργειών του Λύσανδρου). Οι διαλογικές σκηνές και οι δημηγορίες είναι λίγες στη συγκεκριμένη ενότητα του έργου. Οι διάλογοι μεταξύ των προσώπων παρουσιάζονται από τον ιστορικό κυρίως σε πλάγιο λόγο (π.χ. Κεφ. 1, στ. 32, Διάλογος Λύσανδρου – Φιλοκλή, Κεφ. 2, στ. 16-17, Η ομιλία του Θηραμένη στην εκκλησία του Δήμου των Αθηναίων) ή με μικτό τρόπο, δηλ. Συνδυασμό πλάγιου και έμμεσου ευθέος λόγου (π.χ. Κεφ. 1, στ. 25-26, Ο διάλογος Αλκιβιάδη – Αθηναίων στρατηγών, Κεφ. 3, στ. 15-16, Ο διάλογος Θηραμένη – Κριτία), χωρίς να αναπτύσσονται λεπτομερώς οι απόψεις και η επιχειρηματολογία των ομιλητών. Ρητορικοί λόγοι – δημηγορίες παρατίθενται κατά την εξιστόρηση γεγονότων δικαστικού ή πολιτικού χαρακτήρα, που ο ιστορικός τα θεωρεί τόσο σημαντικά, ώστε χρειάζεται να δοθεί ο λόγος άμεσα στους πρωταγωνιστές τους (π.χ. Κεφ. 3, στ. 51-53, Η αντιπαράθεση Κριτία – Θηραμένη στη δίκη του δεύτερου, Κεφ. 4, στ. 13-17, Ο λόγος του Θρασύβουλου πριν τη μάχη του Πειραιά).

Ο άξονας πάνω στον οποίο οργανώνει την αφήγηση των γεγονότων ο Ξενοφών είναι άλλοτε ο τόπος των συμβάντων – κυρίως πολεμικών (π.χ. Κεφ. 1, στ. 16-32, Η ναυμαχία στους Αιγός Ποταμούς), άλλοτε ο χρόνος και η δράση των πρωταγωνιστών – κυρίως πολιτικών γεγονότων (π.χ. Κεφ. 2, στ. 1-2, Οι ενέργειες του Λύσανδρου μετά τη νίκη στους Αιγός Ποταμούς, Κεφ. 3, στ. 11-16, Η εγκαθίδρυση της τυραννίας των Τριάκοντα). Αυτή η εναλλαγή κάνει την αφήγηση να κυλάει ομαλά και χωρίς χάσματα, ώστε να είναι εύληπτη και ευχάριστη για τον αναγνώστη. Εξάλλου, ο Ξενοφών, έχοντας ως πρότυπο τον Θουκυδίδη, δείχνει ιδιαίτερη φροντίδα για τη χρονολόγηση των εξιστορούμενων γεγονότων: Πολεμικά, διπλωματικά και πολιτικά γεγονότα παρουσιάζονται γραμμικά, δηλαδή με τη χρονολογική σειρά που έγιναν. Για να αποδώσει τη χρονολογική τους σχέση ο ιστοριογράφος χρησιμοποιεί μεγάλη ποικιλία χρονικών προσδιορισμών – επιρρήματα, εμπρόθετα, πλάγιες πτώσεις, χρονικές μετοχές, χρονικές προτάσεις – καθώς και εκφραστικούς τρόπους, όπως η χρήση του μεταβατικού συνδέσμου δέ, που δείχνει τη συνέχεια και τη διαδοχή των γεγονότων (π.χ. Κεφ. 1, στ. 16-32, Η ναυμαχία στους Αιγός Ποταμούς). Ανάλογα και οι ρηματικοί χρόνοι είναι κυρίως ο Παρατατικός που δείχνει το εύρος και τη διάρκεια των γεγονότων (π.χ. Κεφ. 1, στ. 16-19, Οι κινήσεις των δύο αντιπάλων) και ο ιστορικός Ενεστώτας και ο Αόριστος, όταν ο χρόνος συμπυκνώνεται σε συνοπτικά γεγονότα και ο ιστοριογράφος θέλει να τα αποδώσει με αμεσότητα και ζωηρότητα (π.χ. Κεφ. 1, στ. 28-29, Η ήττα των Αθηναίων στους Αιγός Ποταμούς).

Με πολύ μεγάλη τέχνη, με γραφή γεμάτη ζωντάνια που θυμίζει ικανό ρεπόρτερ, περιγράφει ο Ξενοφών τις μάχες και γενικά τις στρατιωτικές κινήσεις αφού και ο ίδιος γνώριζε πολύ καλά τη στρατιωτική τέχνη. Με μεγάλη ακρίβεια περιγράφει τον τόπο των γεγονότων (π.χ.

Κεφ. 1, στ. 20-26, Οι θέσεις των αντίπαλων στόλων στον Ελλήσποντο) και τις κινήσεις των αντιπάλων, χωρίς να κουράζει τον αναγνώστη με περιττές λεπτομέρειες από τις συγκρούσεις, αλλά δίνοντας τις απαραίτητες για την κατανόησή τους πληροφορίες για τον χώρο, τα πρόσωπα, τις κινήσεις τους. Στην ακρίβεια των περιγραφών του συμβάλει η χρήση ποικίλων τοπικών προσδιορισμών και σύνθετων ρημάτων, που αποδίδουν όλες τις σημασιολογικές αποχρώσεις του τόπου (προέλευση, στάση, κίνηση προς, κίνηση διά μέσω κλπ.). Σε ό,τι αφορά στα πρόσωπα του έργου, ο Ξενοφών δεν επιμένει στη σκιαγράφηση του χαρακτήρα τους. Εκτός κάποιων εξαιρέσεων, τα πρόσωπα παρουσιάζονται κυρίως μέσα από τη δράση τους, χωρίς να τους δίνεται άμεσα ο λόγος. Ο Θηραμένης και ο Κριτίας, μέσα από την αντιπαράθεση τους, σκιαγραφούνται πιο λεπτομερώς και μάλιστα ο πρώτος και με ένα προσωπικό σχόλιο σε α' πρόσωπο από τον Ξενοφώντα (Κεφ. 3, στ. 56, Το τέλος του Θηραμένη). Ο Ξενοφών δείχνει να ενδιαφέρεται περισσότερο για τα γεγονότα, παρά για την ποιότητα των προσώπων που τα υποκινούν.

Γενικά, ο Ξενοφών φαίνεται ότι επιλέγει μια αντικειμενική, αποστασιοποιημένη στάση από τα πρόσωπα και τα γεγονότα του έργου του. Τις περισσότερες φορές παρουσιάζει τα ιστορικά γεγονότα χωρίς προσωπικά σχόλια, αλλά κυρίως μέσα από την οπτική γωνία των πρωταγωνιστών τους (πχ. Κεφ. 2, στ. 20-23, Η απόφαση της Σπάρτης για τους όρους της ειρήνης και η αποδοχή τους από την Αθήνα). Σε άλλες περιπτώσεις παρουσιάζει ένα γεγονός από την οπτική γωνία τη δική του και του πρωταγωνιστή (πχ. Κεφ. 2, στ. 17, Η αιτία της καθυστέρησης του Θηραμένη στις διαπραγματεύσεις με τον Λύσανδρο). Εκεί όπου υπερτερεί η οπτική του ιστοριογράφου είναι στην εξιστόρηση των γεγονότων σχετικά με τη δράση των Τριάκοντα και κυρίως του Κριτία (Κεφ. 3, στ. 50, Οι μεθοδεύσεις του Κριτία για τη δίκη – παρωδία του Θηραμένη, στ. 55-56, Η σύλληψη και εκτέλεση του Θηραμένη, Κεφ. 4, στ. 8-10, Η σύλληψη των κατοίκων της Ελευσίνας). Αυτό εξηγείται απ' το γεγονός ότι ο Ξενοφών, παρά την αντιπάθειά του για κάποια στοιχεία της Αθηναϊκής δημοκρατίας και παρά την προτίμησή του για τα ολιγαρχικά καθεστώτα, ήταν αντίθετος με την αυθαιρεσία και την ανηθικότητα της εξουσίας όπως ασκείται από τα τυραννικά καθεστώτα. Η πίστη του στους νόμους και στις πατροπαράδοτες αξίες τον οδηγεί στο να παρουσιάσει με εντιμότητα τις αγριότητες των Τριάκοντα, παρόλο που ήταν φίλοι της Σπάρτης, όπως και ο ίδιος ο Ξενοφών. Η συμπάθεια του για τη Σπάρτη και για τον Λύσανδρο προσωπικά είναι φανερή · γι' αυτό και αποσιωπά ή αποφεύγει να ερμηνεύσει αμφιλεγόμενες ενέργειες και αποφάσεις των Σπαρτιατών (πχ. τους όρους της ειρήνης και τις σκοπιμότητες της Σπάρτης, τον ρόλο της Σπάρτης και του Λύσανδρου προσωπικά στην εγκαθίδρυση του καθεστώτος των Τριάκοντα). Πάντως, η αμεροληψία του φαίνεται κυρίως στον ευνοϊκό τρόπο που παρουσιάζει τον αγώνα του Θρασύβουλου για την αποκατάσταση της δημοκρατίας και τη μεγαλοψυχία των δημοκρατικών απέναντι στους αντιπάλους τους. Και μάλιστα στην εξιστόρηση αυτών των γεγονότων βρίσκουμε και την πιο ορθολογική και αιτιολογημένη ανάλυση μέσα από τους λόγους του Θρασύβουλου (Κεφ. 4, στ. 13-17, στ. 40-42) και του Κλεόκριτου (Κεφ. 4, στ. 20-22), κάτι που δεν συναντάμε σε άλλα εξιστορούμενα γεγονότα. Άλλωστε, η απουσία λογικής ανάλυσης και ερμηνείας των γεγονότων, των πράξεων και των κινήτρων των προσώπων είναι, κατά γενική ομολογία, το μειονέκτημα του Ξενοφώντα ως ιστορικού σε σύγκριση με τον Θουκιδίδη.

Ωστόσο, αυτή η έλλειψη αντισταθμίζεται από άλλες αρετές του Ξενοφώντα: τη γλωσσική ευχέρεια, την καθαρότητα του λόγου και την απλότητα του ύφους που χαρακτηρίζουν το έργο του. Χρησιμοποιεί τη γλώσσα κυρίως με την αναφορική της λειτουργία – δηλαδή

πληροφοριακά – χωρίς όμως να αποκλείει και τη συναισθηματική της πλευρά (πχ. στην απολογία και την εκτέλεση του Θηραμένη, στους λόγους του Θρασύβουλου). Σε κάθε ενότητα γεγονότων επιλέγει το κατάλληλο λεξιλόγιο: στρατιωτικό, ρητορικό, δικανικό, ποιητικό, ώστε ο λόγος του να είναι ρέων (να κυλάει) και εύληπτος για τον αναγνώστη. Στην περιγραφή των πεδίων μάχης και στην αφήγηση των πολεμικών γεγονότων χρησιμοποιεί την παρατακτική σύνδεση μικρών προτάσεων ή περιόδων, δηλώνει με ακρίβεια τις επιρρηματικές σχέσεις που είναι αναγκαίες για την αναπαράσταση τους μπροστά στα μάτια του αναγνώστη, σαν ένα είδος σύγχρονου κινηματογραφιστή. Γι' αυτό και είναι ευχάριστη η ανάγνωση αυτών των ενοτήτων. Δεν λείπει, όμως, και ο σύνθετος υποταγμένος λόγος, καθώς και η χρήση απαρεμφάτων και μετοχών, για να αποδοθούν πιο σύνθετα νοήματα, σε έναν ρητορικό λόγο ή σε έναν συλλογισμό με πολιτικό ή στρατιωτικό περιεχόμενο (πχ. η πρόταση του Αλκιβιάδη στους Αθηναίους στρατηγούς, οι όροι της συνθήκης που αποφάσισαν οι Σπαρτιάτες). Ιδιαίτερα φροντίζει ώστε οι λόγοι που εκφωνούνται από τα πρόσωπα να είναι ταιριαστοί με την κατάσταση αλλά και τη θέση, την ιδιότητα και την οπτική τους (πχ. Κεφ. 4, στ. 18, Τα αινιγματικά λόγια του μάντη, στ. 20-22, Η συγκινητική έκκληση του Κλεόκριτου προς του ολιγαρχικούς). Με ευχέρεια ο Ξενοφών εναλλάσσει τον πυκνό και λιτό λόγο με τον πιο αναλυτικό και πλούσιο σε σχήματα λόγου, όταν αφηγείται συνοπτικά και όταν αναλύει, ερμηνεύει τα γεγονότα. Η χρήση των εικόνων, της αντίθεσης, των ποιητικών λέξεων κάνουν πιο παραστατική την αφήγηση και την ανάλυση των γεγονότων, χωρίς όμως να βαραίνουν τον λόγο. Αυτή η απλότητα και η φυσικότητα του ύφους του Ξενοφώντα, σε συνδυασμό με το απλοποιημένο αττικό ιδίωμα στο οποίο έγραψε, κάνουν το κείμενο του κατανοητό και ευχάριστο στην ανάγνωση είτε από το πρωτότυπο είτε μεταφρασμένο στη νέα ελληνική.